

Mitja Krajnčan

Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Mitja.kranjcan@gmail.com

SISTEMSKA UREDITEV DIFERENCIACIJE IN INDIVIDUALIZACIJE V VZGOJI IN IZOBRAŽEVANJU

UVOD

Naloga šole je, da individualno razvija vsakega otroka, ki ga dobi za obdobje devetih let. Razredni pouk, ki vsem učečim postavlja enake zahteve, ki jih morajo doseči v principu v istem času, pod istimi pogoji, hitro trči ob svoje meje. Takšna uniformna vzgoja in izobraževanje izhaja iz načelne predpostavke o enakosti ljudi. Uniformiranje in shematiziranje pouka kot tudi prilagajanje posameznih učencev povprečju so neprimerna posledica. Povprečen učenec predstavlja fiktivno velikost, ki je abstrahirana iz realne situacije posameznega učenca znotraj razreda (Geppert in Preuß, 1987: 14). Konformizmu uniformiranega stila vzgoje in izobraževanja poskuša nasprotovati individualizacija, ki daje posebno težo na obravnavo primernega načina moči in slabosti. Predimenzioniranje individualizma ima lahko za posledico, da učenci in učenke vztrajajo pri svoji omejeni individualnosti in spustijo možnosti in priložnosti za socialno učenje (Bönsch 2004).

Pouk se giblje ves čas v napetosti med dvema poloma, ki sta citirana tudi v vzgojnih in učnih načrtih (Geppert in Preuß 1987):

1. Vsem učencem posredovati primerljiva temeljna znanja in spretnosti.
2. Naloga šole je, da individualno razvija vsakega učenca.

Kot pomembno se zdi, da se znotraj diferenciacije pouka pedagoško zasleduje heterogenost učne skupine (Ahlring 2004). Sožitje nadarjenosti lahko deluje stimulativno na delavnost posameznika. Iz tega se lahko razvijajo socialna vedenja, če nam uspe narediti – aktivirati notranjo mnogolikost skupine v skupnem delu.

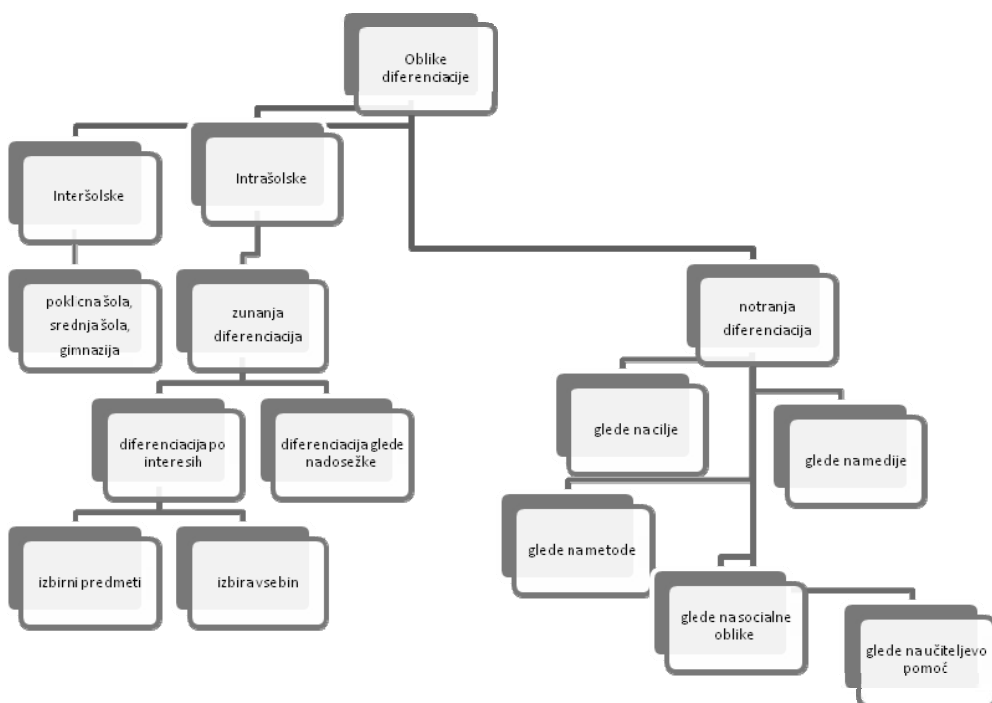
1 CILJI, PREDPOSTAVKE IN OBLIKE DIFERENCIACIJA

Diferenciacijo lahko razdelimo v več različnih skupin (Geppert in Preuß 1987):

1. Diferenciacija na temelju individualnih dispozicij:
  - osebni razvojni stadij (učna motivacija, občutek lastne vrednosti, sposobnost koncentracije ...),
  - socialni razvojni stadij (odnosna sposobnost in pripravljenost, obzirnost, empatija ...),

- stadij celostnega razvoja (spretnosti, znanja, sposobnosti v povezavi s stvarnimi zahtevami ...),
  - delovno metodičen razvojni stadij (delovne in učne metode ...).
2. Diferenciacija kot aspiracija (glede na cilje):
- razvijanje individualnih sposobnosti in interesov,
  - nadomestiti učne deficite,
  - razvijanje samostojnosti in lastnega delovanja,
  - omogočiti samoizkušnje,
  - jačanje socialnega sodelovanja.
3. Diferenciacija kot podaljšek učitelja

Shema 1: Oblike diferenciacije (Geppert in Preuß 1987: 19)

Oblike in aspekte notranje diferenciacije lahko razdelimo tudi glede na faze pouka: motivacija oz. postavitve problema, reševanje problemov oz. predelava in utrjevanje oz. poglobljanje oz. vadba ter uporaba iz. transfer. Strmčnik (Bela knjiga 2011: 140) diferenciacijo opredeljuje kot organizacijski ukrep, s katerim demokratično usmerjamo učence po njihovih določenih raziskavah v občasne ali stalne homogene ali heterogene učne skupine, da bi tako šola z bolj prilagojenimi učnimi cilji, vsebinami in didaktično-metodičnim stilom dela bolje uresničevala

socialne in individualne vzgojno-izobraževalne namene. Strmčnik (prav tam) tako razlikuje tri sisteme učne diferenciacije: notranjo učno diferenciacijo, fleksibilno in zunanjo učno diferenciacijo. Notranja ohranja heterogene učne razrede in oddelke, individualne zmožnosti, potrebe in želje učencev skuša upoštevati znotraj razredov z variranjem učnih ciljev in vsebin kot tudi s kombiniarnjem učnih oblik, učnih metod in učne tehnologije ter z vključevanjem individualizirane učne pomoči in drugih specialnih korektivnih in kompenzatornih ukrepov. Za fleksibilno učno diferenciacijo je značilno prepletanje heterogenih in homogenih skupin, temeljnega in nivojskega pouka (pri predmetih matematike, materinščine in tujega jezika), delna organizacijska, prostorska in časovna ločenost učnih skupin, bolj usklajeno načrtovanje in večja delitev dela. Za zunanjo učno diferenciacijo je značilno, da so učenci razdeljeni v bolj homogene skupine, ki so stalno ločene na dveh ali več ravneh zahtevnosti. Ti kriteriji so običajno sposobnosti, tempo napredovanja in zanimanje. Zunanja diferenciacija je glede na obliko lahko medšolska, pri kateri gre za samostojne šolske smeri, in znotrajšolska, kjer so ločitve učencev izpeljane znotraj šole. Sistemske rešitve ponuja *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* v Republiki Sloveniji. Tako Kalin in sodelavci (Bela knjiga 2011: 154) ponujajo rešitve pri predmetih od 1. do 9. razreda. Tako je potrebno izvajati notranjo učno diferenciacijo in individualizacijo ne glede na druge oblike diferenciacije. V prvem triletju poteka samo notranja diferenciacija in individualizacija.

Za naslednje razrede je predlog rešitev sledeč:

Tabela 1: Diferenciacija in individualizacija od 4. do 9. razreda (povzeto po *Bela knjiga*, 2011)

4. in 5. razred	6. in 7. razred	8. in 9. razred
¼ ur pouka pri materinščini in/ ali matematiki v manjših skupinah z namenom utrjevanja in poglobljanja snovi	¼ ur pouka pri slovenščini, matematiki in tujem jeziku izvaja v manjših skupinah z namenom utrjevanja in poglobljanja snovi	pouk se pri vseh urah slovenščine, matematike in tujega jezika izvaja v manjših skupinah z namenom kakovostnega doseganja ciljev in standardov znanja.
Število skupin – formula $n+1$ (n je število oddelkov posameznega razreda). V skupini je lahko največ 15 učencev.	Število skupin – formula $n+1$ (n je število oddelkov posameznega razreda). V skupini je lahko največ 15 učencev.	Število skupin – formula $n+1$ (n je število oddelkov posameznega razreda). V skupini je lahko največ 15 učencev.

Diferenciacija je po Bönschu (2004) v šolski pedagogiki aktualna takrat, ko gre trud v smeri heterogenosti in kompleksnosti, ki se doživlja kot izpolnjena

skozi obstoječe ukrepe in strategije. Zunanja diferenciacija je v organizacijskih oblikah našega šolskega sistema jasno izražena:

- šolska diferenciacija v šolskem sistemu po starosti oz. razčlenjena s šolskimi oblikami z različnimi zaključki;
- diferenciacija v razredih, če tudi znotraj z visoko stopnjo heterogenosti kot npr. v integracijskem razredu;
- zunanja diferenciacija na nivoju šolskih stopenj – učence se poučuje glede na nivo dosežkov v nivojskih skupinah;
- vsebinska diferenciacija v predmetnih »kanonih«, npr. v okviru avtonomnih urnih tabel z obvezami in izbiro predmetov ali skozi učni načrt razvijajoča temeljna in nadaljevalna področja v obliki interesnih ponudb.

Vsekakor pa ne moremo izhajati tudi znotraj teh skupin, kakor pri nobeni učni skupini, iz homogene učne skupine. Kaj narediti z raznolikostjo v razredu? Učno skupino lahko razpoznamo v množici individualnih razlik. Naj naštejemo nekaj izmed njih (Ahlring 2004):

- ozadje izkušenj – glede na socialno, kulturno, nacionalno identiteto, glede na vzgojne stile staršev itd.;
- znanja in predizkušnje, učne navade, gledanja televizije itd.;
- splošne sposobnosti in danosti (nadarjenosti) – zmožnost koncentracije, abstraktno in logično mišljenje, umetnostne sposobnosti, športne lastnosti itd.
- osebnostne značilnosti, kot so plahost, odprtost, različni učni tipi itd.
- delovna drža – zmožnost vztrajanja, ciljno usmerjeno delo, ambicioznost, počasnost, utrujenost, nesigurnost itd.;
- sposobnosti in obvladovanje delovnih tehnik glede na ponujene učne materiale;
- motivacija in stališča do posameznih predmetov;
- delovni in učni tempo, vzdržljivost, učni organizaciji.

Notranja diferenciacija zahteva različne učne pristope tako v predelavi kot tudi v fazi vadbe in utrjevanja, kar učencem omogoča, da čim bolj izkoristijo svoj učni potencial. V osnovni šoli razlikujemo učenke in učence glede na njihov razvojni stadij, socialno vedenje, komunikacijske sposobnosti, samostojnost, interese, motivacijo, predznanje, učne sposobnosti, delovne navade itd. kot le redko kje v drugih šolskih oblikah (Bönsch 2004). Razlike se morajo razpoznati, upoštevati in biti izhodišče v individualiziranih in diferenciranih učnih ponudbah in učnih spodbudah. Odgovorna obravnava razlik omogoči predpostavko za uspešno učenje vseh učenk in učiteljev ter pomaga k preprečevanju prevelikih ali premajhnih zahtevam. K učenju usmerjen pouk naj bi sledil pedagoški atmosferi, ki sloni na hrabrenju, gotovosti, potrpežljivosti, dobroti, zaupanju in razumu, obojestranskem upoštevanju in obzirnosti. Seveda je potrebna optimalna profesionalna prizadevnost učiteljev, da uspejo ustvariti pogoje za optimalno razvijanje vsakega posameznika. Učilnica naj bo oblikovana kot učno vzpodbujevalen prostor in hkrati kot prostor, ki je oblikovan za otroško skupno bivanje in omogoča

fleksibilno razporejanje sedežev in gibanja (Bönsch 2004). Vsak pouk naj bo tako vsebinsko kot časovno tako načrtovan in oblikovan, da bosta dopolnjevala tako delo kot igro, napetost in sproščenost. Ukrepi individualizacije oz. notranje diferenciacije so razumljeni v smislu razvijanja spodbujanja. Prispevajo k temu, da lahko šole izpolnijo pomembne naloge razvijanja nadarjenosti.²¹ Kriteriji, s katerimi lahko oblikujemo skupine znotraj razredov ali heterogene učne skupine med razredi, so lahko sledeči: interesi, samoocena, različni učni izzivi, prijateljske vezi, učni tempo itd. (Bönsch 2004).

Ukrepi diferenciacije se nanašajo na šolske skupine, ukrepi individualizacije pa na posamezne otroke. Kot mogoči napotki se tako ponujajo (Ahlring. 2004):

- razlike v podajanju nalog (število nalog, stopnja težavnosti, število ponovitev ...),
- različne socialne oblike,
- različni mediji in pripomočki,
- različne oblike pomoči.

Tovrsten pouk ponuja možnosti (učni procesi skozi ciljno usmerjene vaje z individualiziranimi delovnimi načini, intenzivno učno pomočjo in časovno daljšo možnostjo konkretnega učenja), ki zagotovijo šolarjem, da lahko napredujejo in zapolnijo morebitne luknje v znanju. Učitelj pri teh učencih omogoča kontinuirano doseganje uspehov, omogočanje samozaupanja in pripravljenost k delovanju (Bönsch 2004).

2 RAZVIJANJE DIFERENCIACIJE IN INDIVIDUALIZACIJE

Šolarji imajo različne sposobnosti, ki pridejo do izraza glede na njihov razvojni stadij kot tudi glede na vsebine pristop pri pouku. Naloga šole je, da učence pripelje do optimalne aktualizacije njihovih individualnih dosežkov. Pouk naj bo sestavljen iz diferenciranih učnih ponudb, z individualnimi pristopi, ki vsebujejo izzive in napredovanja, vključevanje za posameznika potrebnega delovnega časa, prirejene glede na različne učne tipe, predznanja, predizkušnje in kulturno okolje, glede na različne potrebe oskrbe, usmerjanje na močne točke posameznika in ozaveščanje le-tega, razvoj povratnih sporočil, kjer se preverja dejansko doseganje svojih potencialov, omogočanje individualne razvijajoče učne klime in onemogočanje demotivacije. To v Nemčiji podpirajo z novim normativom – največ 25 učencev na razred (Ahlring 2004).

Pod individualizacijo razumemo skupnost učnih metod in učno organizacijskih ukrepov, ki izhajajo iz dejstva, da je učenje osebna samoaktivnost vsakega posameznega učenca (kot zmes osebnosti, učnih sposobnosti in potencialov).

---

²¹ Tukaj mislimo na specifično individualno razpoznavanje in spodbujanje posameznikovih nadarjenosti, ne samo na »klasičnih« področjih, ampak na vseh. Tako pri športu, umetnosti, kuhanju ali tehniki.

Lahko rečemo: pedagogi premišljeno razporejajo metodične, osebne (tutorski sistemi, učni spremljevalci, asistenti, uporaba virov znotraj skupnosti učencev), strukturne (dnevni načrti, tedenski načrti, časovnice ...) in materialne pripomočke. Pomembni vidiki individualizacije so: pomen individualnega smisla učnih vsebin – nauči se tisto, kar se doživi, kar je pomembno za posameznika. Prav tako je pomembna anticipacija učnih ciljev (učenci poznajo učne sekvence). Tudi pomen sodelovalnih procesov za uspešno učenje ne smemo zanemariti (Ahrling 2004).

Mnoštvo (heterogenost, diverznost) je v šoli normalna stvar, kar se tiče individualnih razlik kot tudi med socialnimi skupinami. Učenci se razlikujejo glede na sposobnosti dosežkov, učnega stila, učnega tempa in motivacije, glede na materinščino, spol oziroma socialni izvor. Povprečni učenci obstajajo samo v statistiki (Bönsch 2004).

3 INDIVIDUALIZACIJA

V pričujoči šolski realnosti velikokrat pričakujemo podobno napredovanje v predelavi učne snovi. Žal učenci ne zmorejo sinhrono dosežati teh zelenih meril. Zaradi nesorazmernih napredovanj glede na učno snov nastajajo težave. Individualizacija mora zato v glavnem odkriti tri področja:

1. Ponuditi vadbo, ponavljanje in uporabnost za učence, ki morajo nadomestiti deficite
2. Dodatne naloge, zanimive predstavitve za učence, ki so v predelavi in povprečnem tempu pod zahtevami (nestimulativno) in kjer obstaja nevarnost, da bo jim zaradi tega izginila motivacija in pozornost
3. Učne pomoči na podlagi učno diagnostičnega truda za učence, kjer zaznamo aktualne deficite.

Individualizacija stremi k posameznemu učencu in upošteva različnost v razredu kot učno priložnost, ki gre z roko v roki z različnimi ponudbami. Usmerjeno je v razvoj lastnih virov, močnih področij, jih ozavestiti, razpoznati deficite in delati na individualnih učnih korakih (Ahrling 2004). Socialne kompetence, samostojnost in samoodgovornost so pomembni temelji za to vrsto učenja, pri čemer so istočasno pridobljeni in trenirani.

Diferenciacija iz vzgojnega vidika pomeni upoštevanje (Bönsch 2004):

- deklic in dečkov, ki konkretno težavnost doživljajo različno, ker se možnosti delovanja, v katerih se znajdejo, očitno slej ko prej jasno razlikujejo;
- otroci, ki so priseljeni in druga generacija otrok priseljenih staršev potrebujejo posebno podporo;
- otroci s težavami, motnjami in okvarami rabijo podporo – tudi in prav zato, ker naj bodo integrirani v življenju skupaj z ostalimi;
- zaradi socialno-ekonomskega položaja družine, kar vpliva na razvojne in izobraževalne možnosti otroka.

Za šolo mora biti pomembna Beckova opredelitev individualizacije, kjer pravi (2001: 198), da se mora »posameznik pod grožnjo permanentne zapostavljenosti naučiti, da samega sebe dojema kot središče delovanja, kot načrtovalni biro svojega lastnega življenja, svoje sposobnosti, usmeritve ...« oziroma da je zahtevan aktiven model delovanja v vsakdanjiku, ki ima jaz za središče, mu daje in odpira veliko možnosti za delovanje in na ta način dovoljuje, da človek odpirajoče se možnosti oblikovanja in odločanja smiselno uporabi za lastno življenje (Beck, 2001).

Tako individualizacija kot diferenciacija sta procesa definiranja samega sebe kot enkratnega individuuma, ki je različen od drugih.²² Ta funkcija vključuje razumevanje individualnih značilnosti. Posameznik mora definirati samega sebe in najti socialno mrežo, ki ga bo podprla, sprejela, prepoznala njegove enkratne lastnosti, potrebe in naravo njegove individualnosti. Tako sta socializacija kot individualizacija ključni za osebno prilagoditev. Neuspehi v integraciji teh dveh funkcij socialnega razvoja lahko pripeljeta do interpersonalnih konfliktov, socialne izolacije ali agresivnega vedenja, kot tudi težav v kognitivnem in emocionalnem razvoju. (Craig 2000).

Učno individualizacijo (Bela knjiga 2011: 140) opredeljuje kot »didaktično načelo«, ki zahteva od šole in učitelja, da odkrivata, spoštujeta in razvijata utemeljene individualne razlike med učenci, da skušata sicer skupno poučevanje in učenje čim bolj individualizirati in personificirati, se pravi, prilagoditi individualnim vzgojnim in učnim posebnostim, potrebam, željam in nagnjenjem posameznega učenca ter mu omogočiti kar se da samostojno delo. Če opisujemo razmerje med individuumom in skupnostjo, je individualizacija osrednja kategorija. Beck (Wolf 1995: 51) navaja tri razsežnosti individualizacije:

- razsežnost sprostivitve (izločitev iz zgodovinsko danih socialnih oblik in vezi),
- razsežnost odčaranja (izguba tradicionalne varnosti glede na vedenje o ravnanju, vero in vodilne norme) in
- razsežnost kontrole oziroma reintegracije (novi način socialnega vključevanja).

Vsako od teh treh razsežnosti diferencira na eni strani glede na objektivno življenjsko situacijo, na drugi strani pa glede na subjektivno zavest in identiteto. V vsaki od teh razsežnosti se torej še enkrat razlikuje med tem, kar se dogaja objektivno, in tem, kako se na to odzivajo ljudje v svojem vedenju in zavesti. Če je mogoče razvoj v celotni družbi opisati kot pritisk individualizacije, velja to na poseben način za življenjsko situacijo mladostnikov. Kot je W. Fuchs (Wolf 1995: 52) obširno dokazal, prihaja do jasnega razvoja proti individualizirani biografiji

---

²² Ustanove usposabljanja učiteljev in vzgojiteljev zato morajo imeti vedno pred seboj profesionalca, ki bo sposoben s svojim znanjem (kjer se prizadeva, da bo znanje tisto, ki bo krepilo njegov pedagoški stas), osebnostnimi značilnostmi (empatija, senzibilnost, toleranca ambiguitete, razumevanje razločevanja vlog, uglašen odnos glede na lasten pedagoški eros in etos v povezavi z bližini in distanco ...) in metodičnim repertoarjem (raznolikostjo in subtilnostjo pristopa).

mladosti: »Mladost kot pripravljano obdobje za odraslost se prekrije in prepoji z oblikami ali vsaj možnostmi življenja iz lastne odgovornosti in po lastni pravi-ci. Življenjsko obdobje, ki služi izoblikovanju individualnosti, vsebuje čedalje več manevrskega prostora in zahtev po delovanju, ki predpostavljajo obstoj individualnosti. Starostno obdobje, ki služi pripravi na individualno življenje, se samo individualizira.« Ali z Beckovimi besedami: »Čedalje večje so zahteve po samostojnem oblikovanju življenja, tudi in predvsem tam, kjer to ni nič drugega kot le produkt razmerij« (Wolf 1995: 52). Temu se pridružuje še ena težnja, in sicer individualizacija življenjskih situacij je povezana z močno standardizacijo in nadzorom. Konzum je za življenjsko situacijo otrok in mladostnikov posebej pomembno področje. Tu se razvijajo splošno veljavni standardi. Hurrelmann (1993) pravi, da neodvisno od finančnega položaja veljajo ti standardi za vse. Kdor jih ne more realizirati, ne velja (samo) za ubogega, ampak je ožigosan kot manjvredna zguba. Enaki (konzumni) cilji in zelo različna opremljenost z viri še zaostrujeta razkorak med vrednostjo in sredstvi. Za spoprijemanje s poostrenim prepadom med vrednostjo in sredstvi so na voljo nekateri subkulturni orientacijski vzorci, kot na primer ilegalne oblike nabave.

4 ZAKLJUČEK

Individualizacija življenjskih situacij ob hkratnem zvišanju odvisnosti od institucionaliziranih vzorcev življenja v okoliščinah socialne deprivilegiranosti občutno povečuje individualno tveganje za neuspeh. Zato mora biti posameznik sposoben oblikovati ustrezne življenjske razmere, na katere bo lahko vplival z lastnim načrtovanjem. Posamezni otrok in še posebej posamezni mladostnik mora biti gospodar načrtov, ki ga zadevajo, in ne predmet tujih odločitev, na katere ne more niti vplivati niti jih predvideti, če naj si pridobi tolikšno mero gotovosti, ki mu bo omogočala obvladovanje strahu pred neznanim. Samo s takšnimi psihološkimi predpostavkami je mogoča stalna reorientacija, ki je povezana s premikom konstrukcije življenjepisa na posameznika (Hurrelmann, 1993).

Diferenciacija, ki je v funkciji posameznika, predstavlja ustanovo, ki svoje delo utemeljuje na demokraciji, solidarnosti, otrokovi pozitivni samopodobi in upošteva spoznanja o različnosti glede na starost, spol, temperament, način mišljenja, reagiranje ...²³ Priznavanje različnosti, individualnosti implicira diferenciran odnos, ki se nanaša na vidike zagotavljanja eksistencialnih pogojev, suportivni izobraževalni proces, različno preverjanje znanja, različne didaktične prijeme, vzpostavljanje stika, dajanje potrebne pomoči, socialne podpore itd.

---

²³ Diferenciacija pa lahko v funkciji ustanove predstavlja delovanje ustanove z osrednjim ciljem zavarovanja lastnih interesov. To doseže z disciplinskim sistemom, ki temelji na manipulaciji z izključevanjem, napredovanjem, uspehi, lahko tudi s stopnjevanjem svobode (Blandow 2000).

5 VIRI IN LITERATURA

- Ahrling, Ingrid (2004): *Differenzieren und individualisieren. Praxis Schule 5–10 Extra*. Braunschweig: Westermann.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (2011). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Beck, Ulrich (2001): *Družba tveganja na poti v enko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- Blandow, Jürgen (2000): Am Ende des »Jahrhunderts des Kindes«. Über Grenzen und »Grenzfälle der Jugendhilfe. Lüneburg: *Zeitschrift für Erlebnispädagogik* 2 (20). 13–23.
- Bönsch, Martin (2004): *Intelligente Unterrichtstrukturen. Eine Einführung in die Differenzierung. Grundlagen der Schulpädagogik Band 31*. Hohengehren: Schneider Verlag.
- Craig, Howley (2000): *Anti-Intellectualism and the Pedagogy of Gifted Education*. Washington: ERIC Clearinghouse.
- Geppert, Klaus in Preuß, Eckhardt (1987): *Differenzierender Unterricht konkret*. Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt.
- Hurrelmann, Klaus (1993): *Einführung in die Sozialisationstheorie, 4. Auflage*. Weinheim und Basel: Beltz Grüne Reihe Verlag.
- Thiersch, Hans (1998): *Leistungen und Grenzen von Heimerziehung*. Köln: Kohlhammer Verlag.
- Wolf, Klaus (1995): Veränderungen der Heimerziehungspraxis: die großen Linien. V Wolf, K. (Hrsg.), *Entwicklungen in der Heimerziehung*. Münster: Votum Verlag.